

John Gittings¹

En stort steg bakåt

Recension av Chang-Hallidays omdiskuterade Mao-biografi, *Mao: Den sanna historien*.
Ur *The Guardian* 23/7 2005²

Idealist eller monster? Kontroversen om Maos arv vägrar att dö

I denna månad för femtio år sedan [1955], när Kina till slut fått fred efter årtionden av krig, lanserade Mao Zedong en ny revolution på landsbygden – av skäl som fortfarande är mycket omstridda. Mao insisterade på att bönderna ville ha fler och större kooperativ; de var ett ”blankt pappersark” på vilket vackra socialistiska ord kunde skrivas. Kina kunde inte stanna upp i övergången till socialism, för då skulle det gå bakåt.

Maos otålighet i juli 1955 igångsatte ett tragiskt händelseförlopp som först ledde till folkkommunerna och sedan till det Stora språnget 1958-1961. Misslyckandet med Stora språnget med allvarlig svält uppmuntrade hans kritiker att protestera, vilket i sin tur ledde till kulturrevolutionen (1966-1976) när Mao försökte krossa deras ”revisionism”. Slutligen, som en reaktion mot de sista två turbulenta decennierna av Maos liv, har hans efterträdare gjort sig av med all socialistisk politik, såväl moderat som extrem, och anammat kapitalism i allt utom till namnet.

I dagens Kina, där regimen fortfarande anser att kritik av ordföranden ”inte bör gå för långt”, är seriösa diskussioner om Mao och hans motiv främst hänvisade till akademiska webbplatser. De flesta vanliga kineser betraktar antingen hela den maoistiska perioden som ”galenskap” och ”kaos”, eller minns nostalgiskt den tid, hävdas det, då ”vi kunde sova utan att låsa våra dörrar”.

Västbiografier om Mao sedan hans död 1976 – den senaste är *Mao: a Life* av Philip Short – har försökt att hitta en balans mellan Maos storslagna visioner och den eländiga verkligheten. Detta synsätt utmanas i *Mao: Den sanna historien*, en ny biografi av Jung Chang och Jon Halliday, som levererar en kompromisslöst negativ bild. Deras omdöme, som det sammanfattas av *Guardians* recensent³, är att Mao ”saknade både idealism och en klar ideologi ... han drevs av personligt maktbegär” och hans styre byggde framför allt på ”användning av terror” med vilken han ”påtvungade det kinesiska folket sin vilja”.

Boken bygger på imponerande forskning och en formidabel samling av källor, men de slutsatser som framförs med stort eftertryck bör utlösa en livlig debatt.

För det första: kan verkligen den kinesiska revolutionen, som författarna låter påskina, förklaras med att Mao terroriserade det kinesiska folket till att stöta den nationalistiska regeringen – hade inte det kinesiska folket redan goda skäl? Som Jonathan Fenby senaste studie uttrycker det, under Chiang Kai-shek var korruption ”ett sätt att leva”, de politiska lycksökarna kring honom plundrade de områden som befriades från Japan, och massorna på landsbygden var ”alienerade av förtryck”.⁴ I betydande utsträckning var inbördeskriget i slutet av 1940-talet en klasskamp där, som den amerikanska ambassaden redovisade vid den tidpunkten, kommunisternas masstöd härrörde från ”landsbygdens och industrins proletariat”.

¹ Journalisten och författaren John Gittings är känd för sina arbeten om det moderna Kina. På svenska finns den läsvärda boken (författad tillsammans med Harald Munthe-Kaas) [Maos kulturrevolution](#) (1969).

² Original: [A great leap backward](#)

³ Syftar på Michael Yahudas recension ”Bad element” i *The Guardian* 4/6 2005.

⁴ Jonathan Fenby, *Generalissimo: Chiang Kai-shek and the China He Lost* (Free Press, 2005)

För det andra: i vilken utsträckning kan ”maktbegär” på ett adekvat sätt förklara Maos långvariga karriär i kommunistpartiet? Även om han lockades av dess revolutionära våld, borde det inte ha varit rationellare att sluta sig till den stigande stjärnan i Chiang Kai-sheks gestalt (som inte var främmande för att utgjuta blod själv)?

För det tredje: även om Maos grepp om den marxistiska teorin i hans unga år var bristfälligt, var hans omfattande teoretiska författarskap under fem decennier verkligen bara ett sätt dölja hans ambitioner?

Jag skulle istället vilja påstå, att den verkliga tragedin för Kina var att Mao var långt ifrån ointresserad av ideologi, att han tvärtom under sina senare år blev besatt av ideologi. 1955, efter fem år av kommunistiskt styre, hade livet för de flesta kineser förbättrats avsevärt trots Koreakriget. Även om det inte riktigt var den ”gyllene era” som många äldre kineser minns med nostalgi, så hade landet genomgått en väldig omvandling. Dödligheten hade nästan halverats på åtta år. Förutom under det värsta året under Stora språnget (1960), var den klart under motsvarande siffra för Indien.

Men Mao var inte nöjd med att gradvis bygga socialismen och återuppbygga Kina. Han förkastade den ortodoxa uppfattningen att ”produktivkrafterna” (t.ex. mekanisering och förbättring av jordbruket) måste vara fullt utvecklade innan införandet av mer socialistiska ”produktionsförhållanden”. Äldre och klokare bönder höll inte med, men många unga kineser (och en del av Maos kollegor) delade hans entusiasm. Det Stora språngets målsättning att ”hinna ifatt och överträffa” väst har sina rötter i en revolutionsromantik med ursprung i ett halvt sekel av nationalistisk kamp.

Maktlystnad verkar också vara en ofullständig förklaring till Maos lansering av kulturrevolutionen. Med Kinas hemliga polis under den skrämmande Kang Sheng till sitt förfogande, skulle han helt enkelt ha kunnat göra sig av med sina kritiker genom att förpassa dem till arbetsläger eller skjuta dem. I stället, vilket var fatalt för Kina, återvände Mao till det teoretiska ritbordet. Om massorna var mindre entusiastiska för socialismen än han hade trott, måste problemet ligga i den ideologiska ”överbyggnaden”: Kina behövde en kulturrevolution.

I en viktig uppsättning anteckningar som utarbetades 1961-1962, började Mao utforska några av de sociala spänningar som fanns kvar under ”socialismen” i Kina (och Sovjetunionen) och fokuserade särskilt på nya egenintressen och byråkrati. Hans anti-elitistiska mål blev populära under kulturrevolutionen hos marginaliserade grupper såsom arbetarstudenter, kontraktsanställda som inte omfattades av statliga förmåner och yngre partimedlemmar som retade sig på de äldres privilegier.

Om Kinas strävan efter socialism under Mao nu inte var ren bluff, varför ledde det då till en sådan katastrof? Maos kejserliga stil och vägran att lyssna på kritik är den viktigaste orsaken. T o m när bönderna i hans hemby varnade honom för att Stora språnget höll på att misslyckas, vägrade han att lyssna – och satte sig att skriva en dikt i stället. Under kulturrevolutionen hade han ersatt alla sina lojala medarbetare, med undantag för premiärminister Zhou Enlai, med ultravänsterfanatiker och politiska opportunister.

På 1980-talet (innan Tiananmen-händelserna) brukade kinesiska kritiker av Mao placera hans styre i ett större sammanhang av en halvfeodal politisk kultur i förening med ett rigoröst auktoritärt parti.

I slutändan räddade Mao själv partiet från förstörelse under kulturrevolutionen – efter att ha omformat det till sitt fogliga verktyg. Betecknande nog så utgick demokratiörelsen efter Mao ända fram till 1989 från tidigare rödgardister som var alienerade av denna vägran att omsätta egalitär retorik till verklighet.

Slutligen bör vi fråga oss i vilken omfattning som västs (i själva verket USAs) fientlighet sporrade Maos radikala vändning från mitten av 1950-talet och framåt, och främjade ett chauvinistiskt klimat från vilket Kina ännu inte helt har frigjort sig.

Maos erbjudande 1945, som vid den tiden ignorerades, att besöka Washington och prata med president Roosevelt var förnuftigt som ett tidigt försök att ”triangulera” mellan USA och Sovjetunionen. Ännu mer spännande var Kinas senare försök 1955, efter Genève-konferensen 1954, att öppna upp en dialog med USA i en anda av ”fredlig samexistens”. Dessa samtal havererade därför att Washington var berett att tala avspänning enbart med Sovjetunionen, inte Kina – vilket bidrog till (kanske inte av en slump) att vidga klyftan mellan Moskva och Peking. När Richard Nixon äntligen var villig att göra affärer med Kina nästan två decennier senare, var den kompromissformulering som antogs när det gällde den centrala frågan om Taiwan densamma som Washington hade vägrat förhandla om 1955.

Nästa år [2006] är det 30-årsdagen av Maos död. Det är dags (särskilt i Kina) för en ny debatt om Ordföranden, där man varken utelämnar vårtor eller idéer.

Översättning: *Martin Fahlgren*

Lästips

Svenska recensioner:

Göran Leijonhufvud, [Kritiserad Maobomb](#) (från *Dagens Nyheter*)

Kerstin Johansson: [Mao: den sanna historien](#) (*Helsingborgs Dagblad* juni 2006)

Åsa Linderborg: [Ondskans ansikte?](#) (*Aftonbladet*, juni 2006)

Översatta recensioner (utdrag ur antologin *Was Mao Really a Monster?*):

Gregor Benton och Lin Chun (red): [Var Mao verkligen ett monster? \(utdrag\)](#)

Recensioner på engelska (som ingick i antologin *Was Mao Really a Monster?*)

Delia Davin, [Dark tales of Mao the merciless](#)

Jin Xiaoding, [A critique of Jung Chang and Jon Halliday, *Mao: The Unknown History*](#).